

Harlov Melinda

I. világháborús emlékműtípusok – a lovas emlékművek

Az első világháborús műalkotások hivatalosan és kötelező érvényűen egy 1917-es törvény,¹ és belügyminiszteri rendelkezés alapján kezdték ellepni a településeket az ország egész területén. Ezek az emlékművek a díszes szoborcsoporttól az egyszerű emléktábláig bármilyen formát ölthettek, a szabályozás szerint a „hazaszeretet oltárának” funkcióját betöltve, „amelyen a tisztelet és a soha el nem múló hála örök fényében fognak ragyogni a hazáért hősi halált halt vitézeink áldott nevei.”² Az 1915-ben alakult Hősök Emlékét Megőrző Országos Bizottság³ kiadványaival és szervező tevékenységével a megsokasodó műalkotások esztétikai értékét próbálta irányítani, illetve a felmerülő visszaélésekkel szemben hathatósan fellépni. Katalógusszerű kiadványokat állítottak össze a közösségek számára a támogatott/ajánlott elkészítők szükséges adataival, valamint kiállításokat szerveztek szintén mintapéldányok bemutatásával. Az első világháborús emlékművek, melyekkel ma is találkozhatunk minden magyar településen, hosszú és mozgalmas történelemmel rendelkeznek, melyek ahogy Pótó János fogalmazott „elsődlegesen nem az ábrázolt múlthoz, hanem a felállítási kora politikai viszonyaihoz idomul, továbbá [...] csak látszólag a történeti kultusz tárgya, valójában ideológiai értékeket hordozó politikai szimbólum.”⁴

Azonban milyen szerepet kaphat ebben a köztéri szobortípusban a ló? Először tekintsük át az objektív lehetőséget, azt a történeti alapot, ami alapján a ló szerepelhet az I. világháborúval kapcsolatos ábrázolásokon. A harcok kitörése előtt az Osztrák–Magyar Monarchiának a haderőn belül mintegy tíz lovashadosztálya volt, ehhez képest Oroszországnak huszonnégy.⁵ Azonban azt fontos kiemelni, hogy a nagy világégés előtt, a békeévek előkészítő és szervező munkájának is köszönhetően európai szinten állt a honvéd lovasság. A hazánkból származó szabályás, karabélyos könnyűlovas harcmodor már több száz éves múlttal rendelkezett a 20. század elején. Huszár és lova között tradicionálisan szoros volt

¹ CompLex Kiadó Kft., „1917. évi VIII. törvénycikk a most dúló háborúban a hazáért küzdő hősök emlékének megőrkítéséről” *1000 év törvényei internetes adatbázis* 2003.

<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7380> utoljára ellenőrizve: 2014. 09.10.

² „1917 /14.730. Eln. sz. rendelet” *Belügyi Közlöny 1896-1953 adatbázis* Budapest, Arcanum Adatbázis Kiadó, 2011.

³ Kovalovszky Márta, „Kegeletszolgáltatás” in Kovács Ákos: *Monumentumok az első háborúból*, Budapest, Corvina Kiadó, 1991, 94.

⁴ Pótó János, *Emlékművek, politika, közgondolkodás*, Budapest, MTA Történelemtudományi Intézete, 1989, 164.

⁵ Pollmann Ferenc, Sipos Péter, „Téli hadviselés a 20. századi világháborúkban” *Historia* 2006/02.

a viszony, hiszen a fegyver és felszerelés mellett a lovak mindennapi gondozása is a katona feladata volt.⁶

Az I. világháború azonban sok változást eredményezett ennél a fegyvernemnél, a huszárok egyenruhájának színétől, a használt fegyvertípusokon keresztül egészen a ló szerepéig minden megváltozott.⁷ A huszár lova már inkább eszköz, teherhordó volt, és nem társ a harcban. A modern kor új, nagyhatású tüzfegyverei és a hamar kialakuló állóháború, mely elsősorban a lövészárkokba kényszerítette a katonákat, ellehetetlenítette a lovas ütközeteket. Ez a fegyvernem, gyakorlatilag megszűnt az I. világháború folyamán, ami azért is történhetett, mert a hadvezetés sem a lovak hiányát, sem a hiányzó takarmány és abrakszükségletet nem tudta pótolni.⁸

Az I. világháborúban csak két olyan magyar lovas honvédhadosztály létezett, mely a háború végéig fennállt és harcolt. Az 5. és a 11. honvéd lovashadosztályok számtalan típusú feladatot kaptak a közvetlen ütközetek mellett, úgymint felderítés, visszavonulások és földrajzi pontok, hágók fedezése, valamint karhatalmi feladatok. A Magyarországot körülvevő szinte minden harctéren megfordultak, így ha létszámuk nem is tekinthető kiemelkedőnek, tevékenységük határozottan jelentősnek mondható.⁹

Ez az állat önálló és hosszú tipológiával és sokrétű metaforikus jelentőséggel bír a művészettörténetben, melynek egy külön csoportja a ló és lovas, illetve a harcoló katona és ló ábrázolások. Azonban azt fontos kiemelni, hogy a lovas szobrok a köztéri alkotások egy speciális csoportja, sokak szerint a legnívósabb típus. Ennek oka egyrészt a műalkotások nagy helyigénye, másrészt költségessége. Így a művészettörténetben szinte mindig a kor legjobb alkotóit kérik fel ilyen igényes és értékes megbízásokra.¹⁰ Részben ezért is lehet, hogy a nagyszámú világháborús emlékművek közül viszonylag kevés a klasszikus értelemben vett lovas szobor.

Nagy Ildikó művészettörténész tizenegy típusát különbözteti meg a világháborús emlékműveknek, melyek természetesen sokszor egymást ötvözve valósultak meg. A tizenegy típus a gyászoló-, a sebesült-, illetve a harcoló katona, a hős halála, a dicső múlt, a család, az allegorikus ábrázolás, az emlékoszlop turullal, az emlékoszlop nemzeti motívumokkal, az

⁶ Balla Tibor, *A magyar királyi honvéd lovasság 1868-1914*, Budapest, Balassi Kiadó, 2000, 136-137.

⁷ Balla Tibor és Soós Péter, „A magyar huszársors az első világháborúban” utoljára megtekintve 2015. május 15., <http://www.mediaklikk.hu/2014/06/28/a-magyar-huszarsors-az-első-vilaghaboruban/>

⁸ Ságvári György, Somogyi Győző, *Nagy Huszárkönyv* Budapest, Magyar Könyvklub, 1999.

⁹ „A magyar honvédség az első világháborúban.” In Tarsoly István (főszerk.), *Magyarország a 20. században*, I. kötet, Szekszárd, Babits Kiadó, 1996-2000, 294-302.

¹⁰ Prohászka László, *Lovas szobrok*, Budapest, Egyetemi Nyomda, 1997, 3-4.

emléktábla a hősi halottak neveivel általában és a lovas szobrok.¹¹ Az ábrázolás mellett a műalkotások által kiváltott érzelmek alapján is csoportosíthatóak ezek a köztéri művek. Ebben az esetben két nagy csoportot különíthetünk el egymástól: a gyászt és a nemzeti büszkeség megerősítését. A gyászt szolgáló műalkotások általában a temetői szoborkultúrához kapcsolódnak az ábrázolási mód tekintetében, itt több lehetőség nyílik az egyéni érzelmek és emlékek kifejezésére, illetve előhívására. Ezzel szemben az I. világháború alatt és a második világháború előtt elsősorban politikai célokat szolgáltak ezek az alkotások, és a halál nemességét, az országért való szent önfeláldozást kívánták, mint üzenetet hangsúlyozni. Ebben a csoportban korábbi katonai ábrázolásmódok, illetve a Millenniumi Ünnepségsorozathoz kapcsolódó új képzőművészeti alkotások nyújtottak inspirációt. A dicsőséges katonai ábrázolások, főként az 1848-49-es forradalmat megjelenítő művek jelentették a kívánt mintát a világháborús emlékművek alkotói számára. Ezért is volt lehetséges az, hogy 19. századi öltözékben és eszközökkel (például harcra hívó trombitával) jelenítették meg a I. világháború katonáit ezeken a műalkotásokon.

A kis számban fennmaradt I. világháborús lovas köztéri alkotások az imént felsorolt kategóriák szinte mindegyik változatát megjelenítik. Ha csak egy ma is látható, budapesti példát tekintünk át, mindez jól igazolható. A budai várban, a mai Tóth Árpád sétányon látható Petri Lajos 1934-es alkotása, mely *Az erdélyi 2-es huszárok emlékműve* címet viseli. A lóháton ülő fiatal akt fiú klasszikus előképekre utal, ahogy az alkotás dinamikussága is, hiszen a két szereplő ellentétes irányba tekint, és a ló két lábra ágaskodik. Sőt a szobor elhelyezése is, szinte a várfal legszélén, a jó rálátás segítségével ezt a dinamikusságot hangsúlyozza. A műalkotás egyetlen individuumból áll, mégis allegorikusan az egész brassói központú székely huszár ezredet képviseli. A rohamsisak az ábrázolt férfi fején ugyanakkor egyértelműen aktualizálja a műalkotást. Ennél a lovas szobornál tehát az egyén és a csoport emléke, a harcoló katona, az allegorikus megjelenés mind-mind megfigyelhető.¹² Ez a speciális nézőpont is megvilágítja a magyar huszárság meghatározó szerepét az I. világháború frontjain, hiszen lehet, hogy nem ők döntötték el a háború kimenetelét, de szerepük és hősiességük az otthon maradottak, illetve a későbbi generációk szemében elvitathatatlan és az emlékművek által örök.

¹¹ Nagy Ildikó, "Első világháborús emlékművek." in Kovács Ákos (szerk.) *Monumentumok az első háborúból*, Budapest, Corvina Kiadó, 1991, 125-139.

¹² Prohászka László, *Szoborhistoriák* Budapest, Városháza 2004. 60-70.

Az erdélyi 2-es huszárok emlékműve

(forrás: <http://indafoto.hu/szepter/image/9240683-aff7e662>)

Bibliográfia

1917 /14.730. Eln. sz. rendelet In. *Belügyi Közlöny 1896-1953 adatbázis*. Budapest, Arcanum Adatbázis Kiadó. 2011.

Balla Tibor. *A magyar királyi honvéd lovasság 1868-1914*. Budapest, Balassi Kiadó. 2000.

Balla Tibor és Soós Péter. *A magyar huszársors az első világháborúban*. <http://www.mediaklick.hu/2014/06/28/a-magyar-huszarsors-az-első-vilaghaboruban/> utoljára ellenőrizve: 2015.03.15.

CompLex Kiadó Kft. „1917. évi VIII. törvénycikk a most dúló háborúban a hazáért küzdő hősök emlékének megőrkítéséről.” *1000 év törvényei internetes adatbázis*. 2003. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7380> utoljára ellenőrizve: 2015.05.15.

Kovács Ákos. *Monumentumok az első háborúból*. Budapest, Corvina Kiadó. 1991.

Pollmann Ferenc, Sipos Péter. „Teli hadviselés a 20. századi világháborúban” In *História* 2006/02.

Pótó János. *Emlékművek, politika, közgondolkodás*. Budapest, MTA Történelemtudományi Intézete. 1989.

Prohászka László. *Lovas szobrok*. Budapest, Egyetemi Nyomda. 1997.

Prohászka László. *Szoborhistóriák*. Budapest, Városháza. 2004.

Ságvári György, Somogyi Győző. *Nagy Huszárkönyv*. Budapest, Magyar Könyvklub. 1999.

Tarsoly István (főszerk.). *Magyarország a 20. században*. I. kötet. Szekszárd, Babits Kiadó. 1996-2000. 294-302.

Példák a magyar első világháborús emlékművek tizenegy kategóriájához

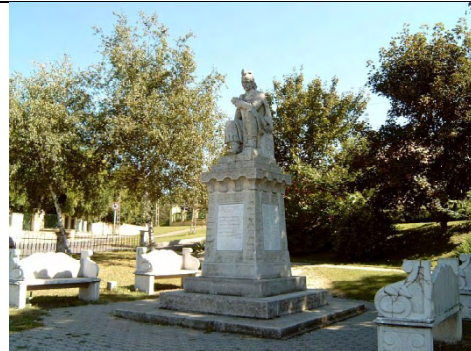
Kategória	Példa	Helyszín, bemutatás
Gyászoló katona		Szigetújfalu, 1924 A katona térdre ereszkedve tiszteleg elesett társa előtt.
Harcoló katona		Döbrököz, 1923 A katona harcra hívja társait kürttel, ami egy, a világháborúban már nem használt, szimbolikus eszköz.
Sebesült katona		Abony, 1924 A megsérült katona mellett, nemzeti szimbólumokat (a kettős kereszt és három domb), valamint a bajtárs allegóriáját is azonosíthatjuk az erős és bátor, zászlót tartó személyében.

A hős halála

Budapest IV. kerület, 1931
A halott katonát Hungária áldja meg.

A dicső múlt

Pécel, 1923
Történelmi előd korhű ruhában és a szent karddal került ábrázolásra.

A család

Sopron, 1933
Az anya gyermekével karján támogatja a csatába induló férfit, félelem vagy bánat nem jelenik meg az arcán.

Allegorikus
ábrázolás

Dég, 1927

Az oroszlán klasszikus szabadságot jelentő szimbólum, azonban a harcolók önfeláldozásuk által nyert erkölcsi rangját is jelképezi.

Emléktábla a
hősi halottak
neveivel

Makó, 1924

Az emlékmű az iskola első világháborús áldozatainak nevét jeleníti meg, külön oszlopba a tanárokat és a diákokat.

Emlékoszlop
nemzeti
motívumokkal

Városlőd, 1932

A magyar címer bíborkoszorúban és a kettős kereszt látható az oszlopon.

Emlékoszlop turullal		Adorjánháza, 1930 A mitológiai madár mellett a helyi áldozatok névsora olvasható az oszlopon, valamint néhány fegyvert és ágyút jelenítettek meg a műemlék alsó részén.
Lovas szobor		Szeged, 1943 Az ábrázolt egyenruha közelebb áll a történelmi huszár ruhájához, mintsem az első világháborús katonai uniformishoz.

Képek forrása: <http://www.agt.bme.hu/varga/foto/vh1/vh1.html>